

Гордана Трипковић
Филозофски факултет
Нови Сад

UDK: 316.728: 316.356.2
Прегледан научни рад
Примљен: 11. 03. 2003.

РЕГИОНАЛНИ ИДЕНТИТЕТ И ПОРОДИЦА

У овом раду пажња је усмерена на операционализацију теоријско-методолошких премиса које су развијане у нашој претходној расправи (Трипковић, 2002: 111-127). Он представља резултат друге фазе реализације истраживачког плана, у којој се теоријски концепти прилагођавају истраживачком раду на терену. Он садржи податке до којих се дошло након обављања самог емпиријског истраживања и анализу оних налаза који породицу стављају у контекст сучељавања различитих идентитета – а пре свега националног и регионалног.

Како је у истраживању стављен нагласак на могућу "идентитарну различитост", теоријско-методолошка апаратура прилагођена је том циљу. Стога се овде презентују и анализирају одговори испитаника који могу да сугеришу или оповргну претпоставку да њихова национална припадност значајније утиче на процену идентитарних посебности, у више или мање видљивим аспектима породичног живота, као што су материјални статус, односи супружника, поштовање старијих, слога у породици, број деце и везаност за родбину.

Кључне речи: Идентитет, Породица, Регион, Војводина, Србија.

Уобичајено је да се на почетку одреде циљеви рада и начин да се они остваре.¹ Сам наслов сугерише да је регионални идентитет централна тема и да се у породичном идентитету тражи потпора за регионални, а заправо је обратно: расправа се води о томе да ли се може, и у ком смислу, говорити о породичном идентитету који би био "регионално" одређен. Постоји, међутим, бар још један разлог да се прецизира наслов. Анализе се, наиме, овде већим делом, темеље на анкетном истраживању којим је обухваћена територија Војводине, која се узима као јединствена регија, тако нема места компарацији између области унутар ње, једнако као ни унутар заједнице Србије и Црне Горе, односно с околним регионима суседних држава. А јасно је да без компаративног приступа тешко да се може на исправан начин говорити о идентитету, поготово регионалном.

¹ Овај рад је наставак студије на тему "регионализација и породица" у оквиру пројекта бр. 1815, под називом *Социолошки аспекти мултикултуралности и регионализације и њихов утицај на развој АП Војводине и Републике Србије*, који финансира Министарство за науку, технологије и развој Републике Србије, а који се реализује у оквиру Одсека за социологију Филозофског факултета у Новом Саду.

Имајући у виду ова ограничења, а држећи се почетне идеје-водиље, било би можда примереније да се рад назове "у потрази за идентитетом породице". Тиме би наша расправа, барем "у покушају", била смештена у контекст разматрања једног општијег питања о томе каква је данашња породица, како се она мења и колико у свему томе има регионалних специфичности.

Упркос томе што је дијапазон расправа о идентитету веома широк, није лако у њима наћи неки заједнички именитељ или чвршћи ослонац. Најопштије речено, оне се протежу у широком распону од тема о индивидуалном идентитету, у који су модерно време и одговарајућа идеологија сместили и изоловали данашњег човека, до неког облика колективног идентитета, за којим се, помало грозничаво и пошто-пото покушава да трага. Али оно што је у тим разматрањима заједничко, јесте изгледа то да савремене расправе о идентитету мимоилазе или "превазилазе" породицу, тражећи изван породичног оквира упориште за дефинисање идентитета. С друге стране, регионални идентитет је несумњиво "у моди" и таква оријентација је за нас била довољан разлог да се породични и регионални идентитет ставе у заједнички контекст и сучеле.

*Неколико почетних претпоставки
о односу регионалног и породичног идентитета*

Регионални и породични идентитет су појмови којима се указује на самосвојност, како породица, тако и регија – почев од њихових географских, преко историјских до друштвених и културних карактеристика. Ако сама категорија идентитета подразумева истоветност појаве са самом собом, односно њену истоветност током развоја и промена, онда се поставља питање како да се ове две посебне појаве (регија и породица) доведу у везу, односно како да се доспе до могућности утврђивања постојања неке врсте заједничког идентитета који би био изражен у концепту "породица-регија".

Чини се да је то условно и могуће, но тек под претпоставком да се и породица и регија узму као појавни облици једне јединствене друштвене стварности, а сама друштвена теорија не хипостазира принцип идентитета до те мере да он за саму стварност не постане ништа друго до само лоше скројено одело. Овај рад, који би требало да служи разматрању односа регионалног и породичног идентитета, покушава стога да докаже како их је социолошки могуће обухватити, под претпоставком да се они посматрају као моменти јединствене целине савремених друштвених промена, било да их збирно зовемо "транзиција", било да их означавамо неким другим, боље одабраним, именом које такође наговештава пролазност и тегобно време, али опрезније, са мање извесним и улепшаним исходом него што то сугерише овај општепихваћени и одомаћени термин.

Међутим, у ситуацији кад су снаге ограничене, а средства скромна, једини частан излаз из тога је да се истраживачки циљеви сведу на илустрацију основ-

них претпоставки. Зато се овде циљ сужава на емпиријску проверу тезе о постојању неке врсте заједничког регионалног сензибилитета, према за ову сврху одабраним особинама породичног живота. Изабрано је да се провере ставови о пет одлика породичног живота: *материјални статус породице, уважавање супружника, број деце, везаност за родбину и поштовање старијих чланова породице*. Мада изгледа да су у овом случају помало и насумице одабране, свака од ових особина представља релативно транспарентне стране породичног живота. Може се претпоставити да су оне довољно уочљиве и изван затвореног света породице, односно да о њима постоји релативно искристалисано мишљење код испитаника старијих од осамнаест година, у Војводини, на селу и у граду, код мушкараца и жена, код свих слојева и различитих етничких група. Вероватно не у једнакој мери, ове особине су својствене неком основном моделу савремене породице и оне могу да послуже као елементарне тачке за конструкцију и анализу доминантног вредносног система везаног за породицу.

На другој страни, разноликост у националној структури становништва јесте околност која баш погодује истраживању везе између националног и породичног идентитета. Овде је неизбежно у први план искрсла једна од најупадљивијих специфичности Војводине, а то је национална хетерогеност. Будући да је Војводина вишенационална средина, назначени одабир породичних обележја прилагођен је за истраживање повезаности регионалног идентитета и породице на датој територији. Ова чињеница усмерава истраживачке напоре, с једне стране, на трагање за могућношћу да се пронађе неки заједнички чинилац у унутрашњем уређењу породице у целом региону, а, с друге, на евентуално откривање кохерентног вредносног система који фаворизује неки посебни породични тип унутар ужих колективитета, као што су етничке групе.

Том циљу је требало да буде прилагођена радна хипотеза као и техничка апаратура. Такође, то је требало да омогући да се узме у обзир деловање неколико битних околности, од којих су једне отежавајуће за проверу основних поставки, док друге, напротив, доприносе стварању погоднијих услова за готово експериментално проучавање породице у регионалном оквиру. Отежавајућом околношћу се може сматрати то што породица припада свету приватности, а постојеће језичке, националне и верске ограде могу да учине породични живот још непрозирнијим него што би то било у једнонационалним срединама. Погоднијим условима у првом реду доприноси чињеница да се овде ради о изразито имиграционом подручју, на којем се стварају "природне" експерименталне ситуације, посебно подесне за примену компаративног приступа. Због тога посматрање породице као евентуалног параметра националних разлика мора бити употпуњено анализом дистанце која се показује у ставовима између староседелца и "колониста", а посебно прогнаних и избеглих лица, која су, противно својој вољи, придошла у последњој деценији XX века.

Док је до објективних обележја лакше доћи, поготово ако се сведу на уобичајене показатеље о величини, структури и функцијама породице, породични идентитет "за себе" је мање ухватљив. Можда је он и мање провокативан за истраживаче у друштвеним наукама, поготово за оне који се баве глобалним питањима, јер се не може очекивати да породични идентитет непосредно произведе такве последице као што су разноврсни захтеви за уважавањем посебности, тежње за самосталношћу, покушаји отварања сепаратистичких процеса, жеље за померањем државних граница и слично. Међутим, ако породични идентитет нађе упориште у националној припадности или се, шта више, породични и национални идентитет без остатка поклопе, онда националност (обично заједно са конфесионалношћу) може да буде опчињујућа и да се тиме увелича значај посебности и охрабре снаге које заговарају дистанцу према другима. Тиме онда идентитет хипертрофира до потребе да се потврди не само у духовној и друштвено-културној сфери, већ и у политичким акцијама и правно-административном смислу. Под одређеним околностима, породични идентитет може да појача дистанцу између нација унутар регије, односно да буде један од изговора за пренаглашавање значаја националних и регионалних специфичности; мада, не треба пренебрегнути ни другу могућност, тј. да се на плану породице потенцирају унифицирајући процеси са повратним дејством на глобални план. Ово посебно с обзиром на околност да је дејство уједињавајућих процеса – модернизације, глобализације и универзализације – који су нарочито видљиви у демографској статистици, у Војводини отпочело нешто раније него у другим деловима Србије (А. Хегедиш, К. Чобановић, 1991).² Све скупа, то показује да има добрих теоријско-методолошких разлога да се однос регионалног и породичног идентитета истражи на овом социолошки изузетно занимљивом подручју.

Ставови студената о породичном идентитету

Сваки идентитет, било да је реч о индивидуалном или колективном, повезан је са деобама, и препознаје се по некој врсти границе која дели "нас" од "других". Ове границе су спољашњи израз потребе за припадањем. Ма како изгледале на појавном плану, ове деобе и међе имају и психо-социјални димен-

² Овде треба подсетити на резултате последњег пописа (2002) становништва у Србији. У Војводини, поред оних који су национално неопредељени (2.71%), живе двадесет три националне групе, од којих Срби чине 65.05%, а друге, нешто мање бројне групе, су Мађари (14.28%), Словаци (2.79%), Хрвати (2.78%), Југословени (2.45%), Црногорци (1.75%), Румуни (1.50%), Роми (1.43%) и остали, којих има процентуално мање од један посто (Видети: *Саопштење Републичког завода за статистику*, бр 295, год. LII, 24. 12. 2002).

зију или, сликовито речено, оне су "штит против егзистенцијалне усамљености" (Вајлер, 2002: 281). Дакле, идентитет је истовремено и диференцијалитет, било да је реч о језичким, економским, конфесионалним, полним или породичним разликама. Будући да се идентитет може дијагностицирати ако се полазне премисе ослањају једнако на епистемологију "по себи" и "за себе", то би и истраживање које се бави идентитетом савремене породице требало да се нађе негде између њених тзв објективних одлика и субјективних процена, односно ставова и мишљења људи о сопственој или туђој породици.

Кад је реч о породичном идентитету, научно сазнање је тешко раздвојити од социјалне конструкције стварности. Док је код других друштвених група донекле једноставно разлучити "оно што јесте" од онога што, према познатој фрази, "људи мисле о себи да јесте", у случају породице то је готово немогуће. То је један од разлога што и теорија о породици показује извесну несигурност, а у сваком случају недовољну јасноћу и прецизност, када се постави питање идентитета породице (сваке појединачно), односно породичног идентитета – породице као такве. Отуда се овај последњи идентитет покушава да означи тако различитим терминима, као што су: "породична атмосфера", "породична тајна", "породична интима", "дух породице" (Attias-Donfut, 2002). Није онда необично да се стиче утисак како се овде не ради о истој класи појава.

За илустрацију назначених тешкоћа могу да послуже и одговори студената Филозофског факултета у Новом Саду. Ослањајући се на сопствено искуство и посматрање, они су износили веома различита мишљења о томе шта је породица. Генерално говорећи, резултати истраживања њихових ставова показују да су размишљања студената ишла у неколико праваца, који се у извесном смислу могу сматрати комплементарним:

1. Породица је заштићено место: тачка ослонца, кутак, заклон, уточиште, оаза мира, темељ, језгро, свет у малом;
2. Породица је специфични колективитет: мала, али битна група коју чине отац мајка и деца, који су међусобно блиски – то је колективитет кога чине сродне особе и особе у сродству;
3. Породица је противречна заједница: она има у исти мах елементе заједништва и чиниоце разлике и раздвајања, што значи да њу чине издвојени, а ипак снажно повезани елементи (чланове породице веже љубав, искреност, поверење, пријатељство, помагање, заједнички живот, али унутар тога свако има и свој живот);
4. Породица има веома битну и активну улогу у индивидуалном и друштвеном животу: њена улога је да дејствује, да окрепљује, да пружа утеху, да даје снагу, да ствара економску и емотивну сигурност, да изграђује карактер и личност, човека, да се у њој учи "да се воли".

Када је испитивање студената о породици спуштено на личнији и интимнији ниво, добијени су занимљиви одговори о томе шта је својствено за "моју

породицу", а шта је оно што јој је заједничко са другима. Студенти су сличности и заједничка обележја тражили у саставу породице, у правилима по којима се одвија свакодневни живот, у правилима која се односе на васпитање деце, у обрасцима понашања, у унутарпородичним односима, у породичним обичајима, у ритуалима (као што је породични ручак), у финансијској међузависности чланова породице, у осећању припадности породици. То је оно што је најчешће навођено као слично у поређењу њихове сопствене породице с другим породицама.

Када су пак говорили о специфичностима своје породице, у којима још увек живе, они су те посебности углавном видели у љубави, поверењу, разумевању са родитељима, опуштеној атмосфери и шали, изузетној хармоничности коју не примећују код осталих, у разговорима уз кафу, у демократичности (једнаком праву гласа које код других породица нема), солидарности у невољама. Понеко је истакао да је особеност његове породице у томе што је "крња" јер су се родитељи развели, или да је потпуна али да је специфичност у томе што доминира мајка или, пак, да породица личи на "клан жена" јер је повезана само са женским рођацима (родицама) изван ужег круга породице. У једном одговору се каже да се чланови "моје" породице јасно дистанцирају према не-члановима породице, јер према њима показују неповерење и имају "хладно држање". Понеко од студената није умео да објасни или није видео да његова породица има неку специфичност у односу на остале, али нико у њој није видео нешто рђаво или је оцењивао као инхибирајућу средину, мада су одговори били заштићени анонимношћу, те се претпоставља да није било изразитог разлога да се лоши односи у породици прикривају.³

Иако због ограничености узорка не могу да се уопште, резултати разговора са студентима само на јасанији начин илустрју њихову *велику идентификацију са својом породицом*. Пре свега, они су, са ретким изузецима, њоме задовољни. Потреба за породицом толико је снажна да би они чланове своје породице желели да имају поред себе и кад заснују будућу породицу; а кад би били принуђени да бирају између породице и професионалног успеха, већина би изабрала уравнотежен породични живот. Такође, сви (осим једног) планирају да заснују своју породицу и то у наредних пет до десет година, а имају и врло одређене ставове о томе колико деце желе да имају.

³ Овде су изнесени резултати анкете и разговора са студентима студијских група за социологију, психологију и историју Филозофског факултета у Новом Саду, током пролећа и јесени 2003. године. Испитивањем је обухваћено укупно педесетак студената. Добijени налази су продискутовани на вежбама из социологије и социологије породице.

Националност и породични идентитет

Идентификација јединке са породицом је, по дефиницији, снажна, упркос томе што мења своје упориште или је теорија јасно не распознаје. Исту такву "идентификациону привлачност" показује и нација, јер се и једној и другој припада самим чином постојања, тј. рођењем, без посебних заслуга и труда, па самим тим и одговорности. У пракси су ова два идентитета често нераздвојива. О томе речито говори чињеница да једнонационалне породице преовлађују у односу на вишенационалне. Али, будући да је Војводина вишенационална средина, показало се да је однос националног и породичног идентитета с добрим разлозима постављен као предмет истраживања у овој регионалној целини, те да је и то део њеног укупног регионалног идентитета.

Ако се са општих теоријских концепата, датих у претходном делу рада, надаље пажња усредреди на проверу хипотезе о повезаности националног, и породичног идентитета кроз емпиријско истраживање на конкретном подручју, то захтева операционализацију. Свака операционална дефиниција нужно сужава поље посматрања и упућује само на неке од оних друштвених чињеница посредством којих се најопштије категорије повезују са искуством и у њему коригују и проверавају. Тако се у овом раду указује на релативни утицај националне припадности испитаника на ставове о породичном животу других етничких група, на основу анализе резултата анкетног истраживања које је у јесен 2002 године извршено на територији Војводине, а обухватало је 1253 испитаника.

Веза између националног и породичног идентитета је по много чему неспорна, и чини "повратно коло", у коме се оба идентитета међусобно преплићу и условљавају. Али, поставља се питање да ли се може и на који начин емпиријски показати да у колективној свести постоји нека врста заједничке матрице за породицу, дакле универзално, без националних разлика. С друге стране, ако се те разлике изразе у исказима испитаника и оцене као статистички значајне, у којим карактеристикама породичног живота се оне најпре виде? Затим, да ли постоје неке "националне" специфичности у погледу тога, нпр шта Срби, Мађари или Хрвати мисле о томе да ли је нека особеност породичног живота – као што је број деце или везаност за родбину – више заступљена код њих или код других нација.

Пошто се на почетку истраживачког поступка пошло од премисе да се сваки, па и породични идентитет, може на појавном плану дијагностицирати, између осталог, и тако што ће се установити постојање ставова о посебностима и разликама, онда је требало проверити да ли се и код наших испитаника може пронаћи нешто што представља такву врсту самооцене и самоидентификације у исказима, у којима се размишља о својствима "наше" у односу према "њиховој" породици.

За илустрацију може да послужи анализа ставова о томе да ли постоје национално-породичне специфичности и у чему се оне састоје. Добијене табеларне вредности региструју постојање породичних разлика на националној основи, исказаних кроз фреквенцију на скали понуђених одговора, од одбијања до прихватања. На питање "да ли се ваш породични живот разликује од породичног живота других етничких група у вашем окружењу – по материјалном положају",⁴ претежни део испитаника сматрао је да нема разлика између њиховог породичног живота и породичног живота других етничких група (67.4%), да велики део не зна да одговори на тако постављено питање (21.1%), да приближно једнак број њих мисли да је њихов материјални положај гори од других (5.4%), односно бољи од других (6.1%).

Истовремено, када су у питању друга обележја, једна до две десетине испитаника (у зависности од обележја које се тестирало) сматрала је да разлика има и ови одговори, иако нису типични, занимљиви су као сигнал где се опажају разлике у породичном животу. Зато ће пажња у наредном делу рада бити усмерена на оне оцене у којима се изражавају разлике. Парадоксално, али упоређивањем одговора у којима се истичу разлике, најбоље се уочавају међунационалне сличности.

Када се међусобно упореде одговори припадника различитих нација, и ако се у њима покажу извесне карактеристичне разлике, онда постоји могућност да је породични живот структурално условљен националним, или, што је још и вероватније, да су такви ставови испитаника последица усвојеног породичног вредносног система који је национално одређен. Ако се, напротив, наведена обележја породица међусобно диференцирају по фреквенцији одговора у колонама у којима се испитаници компарирају са другима на сличан начин код свих националних група, онда национална припадност делује конзистентно у јединственом правцу, а разлике би пре требало приписати сличним, заједничким погледима, или можда предрасудама једних према другима. Зато указивање на разлике истовремено потцртава и сличности, а то може да послужи за скицирање породичног система вредности и породичног идентитета у национално хетерогеној средини, односно за евентуално препознавање националне дистанце преко ставова о породици. У том смислу, илустративне су табеле у којима је упоређиван став према броју деце. Примећено је да све нације процењују како се њи-

⁴ Свака од понуђених одлика породичног живота коју је требало довести у везу са националном припадношћу показала је у нашем узорку довољну статистичку значајност, мерено хи-квадрат тестом. Вредности хи-квадрат теста за националну припадност према обележјима породице које је требало процењивати су: а) материјални положај породице – .002; б) уважавање супружника – .076; в) број деце – .002; д) везаност за родбину – .020; е) поштовање према старијим члановима породице – .008. Ове вредности доказују да постоји основна међузависност између квалитативних обележја, као што је националност, у односу према наведеним породичним особинама.

хова различитост у односу на друге показује првенствено у томе што они наводно имају мањи број деце него остали (видети табелу в), у чему се истовремено исказује и њихова међусобна сличност.

Такође, уочене су још неке сличности и разлике код табела у којима су класификовани одговори према обележју: "везаност за родбину". Ово обележје тестирано је ради тога што се помоћу њега може закључити о томе колико је породица уклопљена у сроднички систем. Савремене промене у друштву, а особито миграције, чине везе с родбином све слабијим. Док неке родбинске везе атрофирају, линеарне релације између предака и потомака се, напротив, због кризе брака, појачавају и постају окосница модерних породичних односа. Међутим, питањем из овог упитника није издвојена повезаност баба и деда с унуцима, и овај интересантан аспект савременог породичног живота остао је непознат. Ипак, резултати сугеришу да је родбинска повезаност индикатор за опажање разлика у породичном животу етничких група. Сва је прилика да је то мање израз модерности, а више резултат заједничког и задржаног традиционалног система вредности који изоштрава запажања испитаника према родбинским везама. Ипак, веза са родбином није само одјек традиционалних вредности, већ је она и реална потреба наших породица. То потврђује ситуација у којој су се нашли избегли и расељени, а који у својим одговорима сматрају да су други више повезани са родбином него они. Интересантно је да избегли и расељени имају овде фреквенцију одговора која показује нешто изразитији контраст на скали датој у табели ("мање"–"више"). У релативно мањем проценту они потврђују да су сами везани за родбину, а у већем проценту него други да су исте те везе код других етничких група интензивније. Ово се може протумачити као израз чињенице да су се они, после ратних губитака, у новој средини, оставши без мреже помоћи својих најближих, осетили несигурнијим због тога.

На питање "да ли се ваш породични живот разликује од породичног живота других етничких група у вашем окружењу – по везаности за родбину", и овде највишу фреквенцију има одговор "не, иста је" (56.9%), затим следи "не зна" (23.4%), надале "да, већа је" (12.2%), те најпосле "да, мања је" (7.5%).

Ови подаци најбоље илуструју оно што је запажено у укупном основном узорку, тј. да је "везаност за родбину" она особина којом испитаници потврђују да постоји извесна различитост у породичном животу. "Везаност за родбину" је, у поређењу са обележјем "материјални положај", она одлика за коју испитаници сматрају да је заступљенија више код других нација него код своје сопствене. У нашем узорку овај став је потврђен и он задобија највећу фреквенцију одговора на скали вредности којима се истичу разлике. Понуђена алтернатива "да већа је" (укупно за све испитанике) представља највећу "позитивну" разлику коју је нека карактеристика породичног живота добила у односу на друге наведене у овој анкети. Занимљиво је да је она истакнутија код Хрвата и Срба (нешто више код Српкиња), односно код оних који су у браку, у односу на оне који нису.

Насупрот томе, добијена је потпуно иста фреквенција одговора у укупном узорку (12%) у категорији одговора којим се показује осећање или процена недостатка у породичном животу сопствене нације у односу на друге (у колони "да мањи је"). Обележје које има ту фреквенцију је "број деце". Тиме је изражена највиша "негативна разлика", односно процена да постоји недостатак који има "моја породица" у односу на породицу других етничких група. Вероватно је овакав обрт израз заједничког (дакле, код свих националних група) осећања забринутости да је слабија репродуктивна снага њихове породице.

Ипак, значајан проценат испитаника није знао шта да одговори на ово сложено питање (око 20%), а више од половине, зависно од тога о ком се обележју породичног живота радило, сматра да су наведена породична обележја подједнака код свих националности. Истоветност је највише опажена код материјалног положаја породице, за који две трећине испитаника процењује да је иста код свих, а најмања "истоветност" је код поменуте везаности за родбину.

Ради лакшег поређења, формиран су подзорци за нације које су биле највише заступљене у основном узорку: Србе, Хрвате, Мађаре и Југословене.

Ево како изгледају фреквенције одговора за сва понуђена породична обележја на постављено питање "да ли се ваш породични живот разликује од породичног живота дргих етничких група?":

Табела а) Процене разлика у породичном животу – по материјалном положају

	не зна		да, гори је		не, исти је		да, бољи је		тотал	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Срби	191	22.1	35	4.1	586	67.8	52	6.0	864	100.0
Хрвати	14	24.6	6	10.5	37	64.9	0	0.0	57	100.0
Мађари	16	13.2	14	11.6	83	68.6	8	6.6	121	100.0
Југослов.	17	19.3	4	4.5	57	64.8	10	11.4	88	100.0

Табела б) Процене разлика у породичном животу – по уважавању супружника

	не зна		да, мање је		не, исто је		да, веће је		тотал	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Срби	251	29.1	27	3.1	541	62.7	44	5.1	863	100.0
Хрвати	20	35.1	1	1.7	31	54.4	5	8.8	57	100.0
Мађари	18	14.9	4	3.3	87	71.9	12	9.9	121	100.0
Југослов.	24	27.3	4	4.5	46	52.3	14	15.9	88	100.0

Табела в) Процене разлика у породичном животу – по броју деце

	не зна		да, мања је		не, исти је		да, већа је		тотал	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Срби	160	18.5	100	11.6	560	64.9	43	5.0	863	100.0
Хрвати	13	22.8	9	15.8	34	59.6	1	1.8	57	100.0
Мађари	8	6.6	18	14.9	91	75.2	4	3.3	121	100.0
Југослов.	16	18.2	14	15.9	55	62.5	3	3.4	88	100.0

Табела г) Процене разлика у породичном животу – по везаности за родбину

	не зна		да, мања је		не, иста је		да, већа је		тотал	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Срби	212	24.5	60	7.0	477	55.2	115	13.3	864	100.0
Хрвати	19	33.3	3	5.3	27	47.4	8	14.0	57	100.0
Мађари	15	12.4	13	10.8	88	72.7	5	4.1	121	100.0
Југослов.	20	22.7	10	11.4	49	55.7	9	10.2	88	100.0

Табела д) Процене разлика у породичном животу – по поштовању према старијим члановима породице

	не зна		да, мања је		не, исто је		да, већа је		тотал	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Срби	222	25.7	34	4.0	522	60.1	85	9.9	863	100.0
Хрвати	18	31.6	1	1.8	28	49.0	10	17.6	57	100.0
Мађари	10	8.3	6	5.1	96	79.1	9	7.5	121	100.0
Југослов.	15	17.0	4	4.4	56	63.9	13	14.8	88	100.0

Ове табеле, генерално гледано, показују да национална припадност испитаника има умерен утицај на процене разлика у породичном животу. Заправо, доста зависи од тога о ком се обележју породичног живота ради, мада су, у целини гледано, различите нације прилично слично виделе разлике. Подузорци показују сличности у схватањима Срба, Хрвата, Мађара и Југословена, али и извесне различитости. Збирно гледано, код свих наведених нација је у категорији "исто" највише заступљен "материјални положај", што се види у приложеним табелама.

Дакле, материјални положај породица, без обзира на њихову националну припадност, је, по процени 2/3 испитаника, исти код свих. Слободније речено, оно што је највише исто у породичном животу, према приложеним табелама, јесте социјални статус. Постоје добри разлози да се тврди како је однос

националног и слојног, према нашим подацима, нашао равнотежу на целој територији Војводине.

Мање међунационалне сагласности показале се у другим обележјима породица, само са различитим предзнаком и фреквенцијом у одговорима. Код Срба је "позитивна" разлика ("други имају више") исказана кроз "везаност за родбину" (13.3%), код Хрвата је то "поштовање према старијим члановима породице" (17.6%), код Мађара "уважавање супружника" (9.9%), као и код Југословена (15.9%).

Кад је реч о "негативним" разликама, тј. о оним којима се разлике виде као прикраћеност (хендикеп) своје породице у односу на породице других нација, и код Југословена и код Хрвата и код Мађара, па најпосле и код Срба, то је одлика "број деце", са прилично уједначеном фреквенцијом одговора код свих ових националних група.

На основу нашег истраживања, може се понудити неколико закључака о односу националне припадности и ставова о разликама у породичном животу:

1. Само између једне десетине и једне петине испитаника има јасан став о томе да постоје разлике у породичном животу, које су посредоване етничком припадношћу; док већина, без обзира о којој одлици породичног живота је реч, или није знала да постоје разлике или је сматрала да их нема;

2. Најмање су изражене разлике у оцени материјалног статуса породице, а највеће у броју деце и везаности за родбину, али са супротним предзнаком;

3. Етничка припадност има утицаја на то у чему се виде разлике, али није толико изражена кроз интензитет разлика колико кроз разноврсност обележја у којима се те разлике виде;

4. Претходни налаз наводи на претпоставку да су у процену разлика вероватно биле пројектоване сопствене породичне вредности, тако да је виђење других било нека врста сопствене слике у огледалу;

5. Ипак, када се ради о начину на који су различите нације процењивале једна другу, пре се може говорити о структуралним сличностима него о структуралним различитостима, па се у том смислу мора тумачити национална припадност као чинилац породичног идентитета.

Избеглиштво и породични идентитет

За разлику од националне припадности, "прогнана и избегла лица" у својим проценама дала су унеколико другачију слику везе породице и нације. Они ову међузависност виде као нешто интензивнију. За илустрацију се може узети неколико карактеристичних података из приложених табела.

Кад се формира подзорак свих прогнаних и избеглих, без обзира да ли имају држављанство или не, те се затим фреквенција њихових одговора упореди са фреквенцијом одговора оних који су староседеоци на овом подручју, онда се приближно може видети где су њихова највећа удаљавања. У поређењу с одго-

ворима испитаника класификованих према националној припадности, избегли и прогнани сматрају да је материјални положај породица "мање" исти – тј више су истакнуте разлике него код других табеларних вредности (упоредити са табелама према националности испитаника). Наиме, 18,1% избеглих процењује да је положај њихове породице лошији у односу на друге нације, а за староседеоце тај проценат износи 4.6%.

Ако се образују табеле подзорака на исти начин као што је то учињено код националности, онда се добијају ове фреквенције одговора на поменуто питање ("да ли се ваш породични живот разликује од породичног живота других етничких група?"):

Табела а) Процене разлика у породичном животу – по материјалном положају

	не зна		да, гори је		не, исти је	да, бољи је		тотал		
	број	%	број	%		број	%	број	%	
Староседеоци	245	21.0	53	4.6	797	68.5	69	5.9	1164	100
Прогнано или избегло лице	16	22.2	13	18.1	36	50.0	7	9.7	72	100

Табела б) Процене разлика у породичном животу – по уважавању супружника

	не зна		да, мање је		не, исто је		да, веће је		тотал	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Староседеоци	318	27.3	34	2.9	731	62.9	80	6.9	1163	100
Прогнано или избегло лице	21	29.2	4	5.6	41	56.9	6	8.3	72	100

Табела в) Процене разлика у породичном животу – по броју деце

	не зна		да, мањи је		не, исти је		да, већи је		тотал	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Староседеоци	202	17.4	136	11.7	771	66.3	53	4.6	1162	100
Прогнано или избегло лице	14	19.4	14	19.4	41	57.0	3	4.2	72	100

Табела г) Процене разлика у породичном животу – по везаности за родбину

	не зна		да, мања је		не, иста је		да, већа је		тотал	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Староседеоци	275	23.6	88	7.5	672	57.7	129	11.1	1164	100
Прогнано или избегло лице	15	20.8	4	5.6	33	45.8	20	27.8	72	100

Табела д) Процене разлика у породичном животу – по поштовању према старијим члановима породице

	не зна		да, мања је		не, исто је		да, већа је		тотал	
	број	%	број	%	број	%	број	%	број	%
Староседеоци	268	23.0	45	3.9	733	63.0	117	10.1	1163	100
Прогнано или избегло лице	19	26.4	1	1.4	37	51.4	15	20.8	72	100

Горе наведене табеле показују где су карактеристичне разлике између староседелаца и новопридошлих. На пример, код обележја "број деце", избегли и расељени, у релативно високом проценту, (19.4%) сматрају да имају мањи број деце.

Ове табеле показују да су избеглима и прогнаним својствене фреквенције у одговорима које су израз њихове специфичне ситуације. Они више опажају разлике, било у позитивном или у негативном смислу, него староседеоци, односно припадници националних група. Другим речима, избегли и прогнани чешће од осталих процењују да су материјално угроженији и да су мање повезани са родбином него други.

На горе приказаној табели (табела д) види се какве су фреквенције код обележја: "поштовање према старијим члановима породице". Ова одлика је заправо имала за циљ да тестира колико су присутне традиционалне вредности у унутрашњем уређењу породице, али у склопу хипотезе да то може бити израз и међунационалних различитости. Реакција испитаника је у доброј мери потврдила да је то обележје присутно као елемент благог осећања различитости једних националних група према другима. С једне стране, поштовање према старијим члановима породице је без обзира на националну припадност код свих опажао као да је веће, односно присутније код других Али, националност није овде деловала кроз неку заједничку тенденцију, као код других обележја породице, већ су се управо у њој видели и мали национални контрасти и прегруписања: Срби и Мађари су имали сличнију фреквенцију, а контрасти између њих, с једне стране, и Хрвата и Југословена (који су овде били међусобно сличнији), с друге

стране, били су приближни контрастима између староседелаца и избеглица: 10.1% код староседелаца, према 20.83% код избеглица. Овде се фреквенција одговора избеглих и прогнаних приближава фреквенцији одговора код Хрвата (17.5%).

Остаје ипак дилема како треба тумачити уочену подударност. Да ли је, рецимо, могуће да је то дејство заједничког вредносног система релативно компактнoг подручја из кога су становници избегли на територију Војводине (Хрватска), што би онда потврдило тезу о регионалној одређености породичног живота, пре него националној; или је то само случајна игра бројева, недовољна за ваљано утемељен закључак? Међутим, оно што је несумњиво потврђено јесте да националност као обележје испитаника производи нешто блаже разлике у опажању породичног живота него чињеница да је неко староседлац или придошлица. За илустрацију ове констатације могу да послуже табеле дате у претходном делу текста, формиране према подзорцима староседелаца и прогнаних или избеглих лица.

На крају, треба напоменути да су табеле које су формиране према другим особеностима испитаника, као што су пол, брачно стање и тип насеља у коме живе, такође показивале постојање међузависности са опажањем разлика у породичном животу различитих етничких група. Тако се контрасти у колонама "веће је" и "мање је" запажају у одговорима жена. Изгледа да су жене нешто спремније да виде разлике у породичном животу етничких група, јер је контраст (кроз који се показује сензибилитет према разликама) већи него код мушкараца. Одговори мушкараца у целини показују нормалну (звонасту) кривуљу са стандардним одговорима у колонама "да гори је", "не исти је" и "да бољи је". То важи за сва обележја породичног живота, осим обележја "уважавање супружника", где, како изгледа, осећају хендикеп, јер сматрају да је код других уважавање супружника веће, а код њих мање. Мушкарци и жене највише се слажу око материјалног положаја породице и броја деце, док се жене унеколико разликују од мушкараца по томе што код других етничких група запажају веће поштовање према старијима, те родбинску повезаност. Брачност је у позитивној корелацији са опажањем да је код других етничких група поштовање супружника веће, а они који нису у браку у већем проценту сматрају да имају мање деце него други.

У нашем истраживању, пошло се од тога да различитост "за себе" обухвата не само ставове којима се изражава дистанца према другима, већ се та различитост показује и као самоопажање свог посебног идентитета. У оценама различитости према другима пројектоване су сопствене вредности и, често, осећања да оне нису достигнуте. Будући да је постојање различитости једним делом део мњења без чвршћег објективног упоришта, његова детекција и објашњење је тим сложеније и захтева посебну пажњу. Овај компликовани задатак било би могуће остварити под условом да се успешно конструише модел јединственог и кохерентног вредносног система ужих друштвених група и кроз анализу ставова провери степен његове интеграције, одреди дистанца према другима, дефи-

нише отпорност на утицаје из окружења, те утврди постојање организованог настојања да дође до повезивања са другима у оквиру одређених друштвено-културних целина и области.

Анализом добијених вредносних судова и поређењем са тзв независним варијаблама из "социографске картице" које дефинишу испитанике као припаднике одређене полне, старосне, етничке, религијске или миграционе групе, можда би могао бити реконструисан степен унутрашње друштвене интеграције друштвених група (националних, верских, старосних, полних, мигрантских, породичних), што би се у даљим разматрањима могло показати значајним у истраживању веза између породичног и регионалног идентитета.

У том контексту, посебно би се морале истражити врсте групног идентитета и интензитети њихових различитости, особито преко свести и осећања индивидуалне и групне посебности, индивидуалне и групне изолованости или чак индивидуалне и групне дискриминисаности. Ово стога што различитост има више димензија (когнитивну, вољну и емоционалну), а њихово удружено дејство може обликовати различите емпиријске ситуације – од помирености с постојећим стањем, до јасно артикулисане и акционо уобличене воље колективитета да се такво стање промени.

Овај рад само је један корак ка том циљу, и пре показује дилеме него готова решења у вези са питањима односа разнородних идентитета, њихове подударности, различитости или допуњавања. Поготово онда када се национални или регионални идентитет ставе у перспективу породичног идентитета, код кога су утицаји полности или брачног стања можда сразмерно значајнији, а не могу се апстраховати, изузев одговарајућим теоријским захватом и муниципознијом статистичком анализом. Ово стога што породични идентитет, не само да има своје специфности, већ је и унутар себе вишеслојан: он је једним делом заједнички и универзалан (општи антрополошко-биолошки ниво), другим делом је дефинисан засебним социјалним моментима и културним обрасцима (посебни социо-културни ниво), док је трећим делом израз процеса јединствене и неповљиве индивидуализације (индивидуално психолошки ниво).

У сваком случају, породица се несумњиво може посматрати као битан чинилац у формирању индивидуалног и колективног идентитета, мада је то обликовање посредовано мноштвом других фактора који се у сваком конкретном случају морају истражити у својој сложеној особености.

ЛИТЕРАТУРА

- Attias-Donfut, Cl. (ed.), *Le nouvel esprit de famille*, Paris, 2002.
Вајлер, Џ. Х.Х., *Устав Европе*, Филип Вишњић, Београд, 2002.
Decoret, B., *Familles*, Economica, Paris, 1998.
Милић, А., *Социологија породице*, Чигоја штампа, Београд, 2001.
Трипковић, Г., Породица у историјској и регионалној перспективи, *Социолошки преглед*, бр. 1-2/2002, стр. 111-127.
Хегедиш, А., Чобановић К., *Демографска и аграрна статистика Војводине 1767-1867*, Нови Сад, 1991.
Џенкинс, Р., *Етницитет у новом кључу*, Библиотека XX век, Београд, 2001.

Gordana Tripković
Faculty of Philosophy
Novi Sad

S u m m a r y

REGIONAL IDENTITY AND FAMILY

This paper is a continuation of a study on regionalisation and family, within the project named *Sociological Aspects of Multiculturalism and Regionalisation and their influence on the development of AP Vojvodina and the Republic of Serbia*. The author focuses her attention to operationalisation of the theoretical and methodological premises that were developed in the previous paper (Tripković, 2002: 111-127), which means that it represents the results of the second phase of the research plan. This phase includes adjusting of theoretical concepts to the fieldwork, displaying the results of the research and the analysis of the findings that put a family in the context of confronting different identities, above all national and regional.

As possible “identity difference” was emphasized in the research, theoretical and methodological apparatus was adjusted to this goal. That is why in this paper the replies of interviewees that can suggest or reject the assumption that their national identity can influence significantly the evaluation of identity specificities are presented and analyzed, concerning more or less visible aspects of family life, like welfare status, relations between spouses, respect to the elder, family harmony, number of children, connections with relatives, etc.

Key words: identity, family, region, Vojvodina, Serbia.